

Studiehandledning för fortbildning i grammatikdidaktik inom en ämnesgrupp i svenska

Det finns många verksamma svensklärare som känner frustration över grammatikundervisningen. Samtidigt är det svårt att på egen hand förändra och fortbilda sig inom ett sådant ämne som grammatikdidaktik. Att läsa boken *Grammatikdidaktik – teori och praktik för svenskämnet* kan ge inspiration, men för att orka genomföra förändring kan ämnesgruppen på skolan behöva fortbilda sig tillsammans och gemensamt arbeta för förändring. Det här är ett förslag på hur ni gemensamt i ämnesgruppen kan läsa, diskutera och arbeta med att förändra grammatikundervisningen med utgångspunkt i boken *Grammatikdidaktik*.

De flesta ämnesgrupper har gemensamma träffar vid några tillfällen under en termin. Det här förslaget till studiehandledning utgår från att ämnesgrupperna har ungefär två timmar per gång och lägger sex av sina möten på arbetet med att förändra grammatikundervisningen på skolan. Det är inte nödvändigt att dessa sex träffar kommer efter varandra, utan ämnesgruppen kan välja att lägga ut på arbetet under flera terminer. Det kan till och med finnas fördelar med att göra ett sådant här förändringsarbete långsamt, så att de kunskaper man utvecklar hinner internaliseras och att förändringsarbetet inte känns mödosamt, utan roligt och utmanande.

Det förändringsarbete som föreslås i boken *Grammatikdidaktik* kommer inte bara att påverka hur ni undervisar om grammatik. Det kommer också att påverka undervisningen av andra delar av svenskämnet, till exempel skrivundervisning, språksociologi, litteraturundervisning och språkhistoria. Var beredda på att ni kan komma att behöva diskutera undervisningen även i dessa ämnesområden.

Träff 1 – traditionen

- Alla läser kapitel 1–2.
- Fördela kapitel 17–19 i ämnesgruppen så att ni kan redovisa de olika kapitlen för varandra.

En bra start på ett förändringsarbete är att ta reda på vad man redan tror sig veta om grammatikundervisning. Ta utgångspunkt i myterna och skriv på tavlan vad ni tänker att man *måste* göra för att elever ska lära sig grammatik. Försök också att definiera hur ni gör. Vad börjar ni med? Vad går ni vidare med? Vad går ni igenom? Vad ger ni eleverna att göra för att de ska lära sig? Vad är det för kunskap eleverna ska ha när grammatikundervisningen är genomförd? Skapa en bild av den undervisning ni genomför och vad ni tänker att grammatikundervisning behöver vara.

Lägg ungefär halva träffen på detta arbete och avsluta med att någon i ämnesgruppen tar en bild på er tavla och sparar till senare tillfällen. Det ni ska ha beskrivit är den tradition kring grammatikundervisning som ni nu vill förändra.

Sätt er nu i tre grupper så att de som läst kapitel 17 sitter tillsammans och så vidare med kapitel 18 och 19. Lägg ungefär en kvart på att varje grupp får förbereda en redovisning av sitt kapitel. Var medvetna om att ni inte har den teoretiska bakgrunden till den grammatikundervisning som föreslås i de här kapitlen. Möt de här undervisningsförslagen med nyfikenhet. I er redovisning behöver ni inte redovisa de olika undervisningsuppläggen. Fokusera istället på strukturen på undervisningen. Vad känns främmande, annorlunda, konstigt? Vad står i kontrast till det ni just har beskrivit på tavlan?

Redovisa kort för varandra, kanske bara fem minuter per grupp. Om ni vill kan ni fortsätta anteckna på tavlan. Välj gärna en penna i en kontrasterande färg så att ni kan se er tradition i relation till den undervisning som beskrivs i boken. Avsluta med att tillsammans diskutera vad som blir viktigt för er i ert förändringsarbete. Kanske kan ni punkta upp några saker som ni vill ha arbetat med eller tänkt igenom till nästa träff. Spara bilder av ert arbete på tavlan och era gemensamma anteckningar på något ställe där alla kan komma åt dem.

Starta gärna en personlig **loggbok** som du antecknar i under tiden som ni genomför den här fortbildningen och det här förändringsarbetet. Avsluta denna träff med att i loggboken reflektera över det som har förvånat dig och det som du inte kände till sedan tidigare. Vad tänker du att du behöver arbeta med för att kunna utveckla din egen undervisning i grammatik?

Träff 2 – lärandeteori och styrdokument

- Alla läser del 1 (kapitel 3–6)

Även under den här träffen kan det vara bra att föra gemensamma anteckningar på tavlan, eller i ett gemensamt dokument. Se till att ni i slutet av träffen också sparar era anteckningar.

Starta träffen med att redovisa för varandra vad ni sedan förra träffen har tänkt kring grammatikundervisning utifrån de punkter ni satte upp i slutet av den träffen. Gå varvet runt och låt inte detta ta mer än 20 minuter.

Sedan diskuterar ni varje enskilt kapitel. Fördela tiden under resten av träffen så att ni lägger ungefär 20 minuter per kapitel. Något kapitel kan kräva längre diskussion och andra kortare, men se till att ni hinner igenom alla kapitel. Här finns några frågor som ni kan använda för att starta diskussionen för respektive kapitel. Men kanske har ni egna frågor efter läsningen av kapitlen, utgå i så fall från dem.

Kapitel 3: Grammatisk kunskap och kunskapsutveckling

- Vilken slags kunskap kring grammatik tänker ni är viktigast?
- Titta gärna på era anteckningar kring er undervisningstradition från förra träffen. Vilken slags kunskapssyn på grammatik förmedlar er undervisningstradition?
- Om det finns en krock mellan det ni tycker är viktigt med grammatikkunskaper och det er undervisningstradition förmedlar så kan det vara viktigt att formulera den skillnaden. Det visar på vad ni vill förändra och vart ni vill ta er grammatikundervisning.

Kapitel 4: Att lära sig grammatik

- I kapitlet sammanfattas sociokulturell teori om lärande i fem punkter med fokus på grammatikundervisning. Fundera tillsammans över hur de fem punkterna kan användas för undervisningsplanering.
- Grammatikundervisningens tradition innebär ofta tyst ensamarbete för eleverna. Sociokulturell teori bygger på att man lär i samtal. Vad ser ni för möjligheter till att samtala om grammatik i klassrummet?

Kapitel 5: Didaktisk förståelse av grammatikkunskap

- Titta gärna på era anteckningar kring undervisningstradition från förra träffen. Fokuserar er beskrivning på linjära eller hierarkiska strukturer i grammatiken?
- Fundera över vilka hierarkiska strukturer i grammatiken som skulle kunna vara viktiga i era klassrum. Gör gärna en lista!

Kapitel 6: Styrdokumentet om grammatik

- Diskutera de kursplaner i svenska som är aktuella för er skola. Var kan ni läsa in grammatikkunskaper även om det inte står uttryckligt?
- Gör en gemensam lista över i vilka ämnesområden som det skulle vara viktigt för er att integrera grammatikinslag. Definiera gärna också vilken grammatik ni skulle kunna arbeta med i respektive ämnesområde.

När ni är klara med att diskutera de olika kapitlen har ni förhoppningsvis gemensamma utgångspunkter vad det gäller kunskapssynen på grammatik, det sociokulturella perspektivet, gramma-

tikens linjära och hierarkiska strukturer och hur ni kan tolka styrdokumentens skrivningar om grammatik. Ägna nu resten av träffen åt att dra upp riktlinjerna för ert förändringsarbete. Vad vill ni uppnå med ert förändringsarbete? Vilka grammatikkunskaper ska ni fokusera? Ska ni integrera i ett eller flera områden samtidigt eller arbeta med ett område i taget?

Formulera en gemensam kunskapssyn på grammatik. Fundera över vad det är ni vill att era elever ska kunna när ni har undervisat om grammatik.

Kanske har det under diskussionerna vid de två träffarna uppkommit saker som ni vill diskutera och som blir viktiga för er i ert fortsatta arbete. Här finns nu utrymme att samtala om detta, så att alla i ämnesgruppen drar åt samma håll när ni går vidare.

Loggbok: Efter den här träffen kan du reflektera över din personliga syn på grammatikkunskaper. Ta utgångspunkt både i kunskapsteori och i det sociokulturella perspektivet på lärande. Fundera över när det skulle vara möjligt att skapa samtal kring grammatik i ditt klassrum. Vad ser du som dina personliga utmaningar för att förändra din grammatikundervisning? Vad tänker du att du vill använda grammatikkunskaper till i ditt klassrum?

Träff 3 – metod

- Alla läser de tre första kapitlen i del 2 (kapitel 7–9)

Dessa tre kapitel behandlar de grundläggande grammatikdidaktiska teorierna och metoderna som har vuxit fram under de senaste 20 åren. Den modell för grammatikundervisning som beskrivs i kapitel 10 bygger på dessa teorier. Börja med att diskutera de typer av grammatikundervisning som föreslås i kapitel 7 och 8. Diskutera sedan metoderna i kapitel 9.

Kapitel 7 och 8: Grammatikundervisningens funktioner och de didaktiska frågorna

I de här kapitlen diskuteras två typer av grammatikundervisning, grammatikmoment och integrerade grammatikinslag.

- Diskutera vad de två föreslagna typerna av grammatikundervisning innebär för hur ni ska undervisa i grammatik på er skola.

Gå sedan över i att diskutera vad varje typ av grammatikundervisning innebär för er. Här kan ni välja om ni vill börja med att diskutera grammatikmoment eller integrerade grammatikinslag. Nedan finns förslag på frågor att diskutera.

Grammatikmoment

- När ska ni ha grammatikmoment och om vad? Ska ni ha ett eller flera?
- Vilken typ av kunskap ska ni fokusera i grammatikmoment, fakta, analys eller reflektion? Ska ni fokusera linjär eller hierarkisk grammatiska relationer?
- Hur ska ni examinera grammatik i ett moment? Ska ni examinera grammatik efter varje moment?

Grammatikinslag

- I vilka ämnesområden ska ni integrera grammatik? Vilka grammatiska strukturer ska ni undervisa om i relation till vilket ämnesinnehåll?
- Gör gärna en gemensam lista i två spalter. Första spalten har rubriken *Undervisningsämne*, och den andra har rubriken *Grammatikbehov*. Om ni under undervisningsämne till exempel skriver *Dialekter* så kan ni under grammatikbehov föreslå *morfologi*.

Kapitel 9: Didaktiska modeller för grammatikundervisning

I det här kapitlet redovisas flera av de modeller för grammatikundervisning som forskningen har diskuterat under de senaste åren. Kapitlet är viktigt som bakgrundskunskap till de två efterföljande kapitlen (kapitel 10–11).

- Gå igenom kapitlet och diskutera de olika modellerna var för sig. Gör gemensamma anteckningar om de för er viktigaste lärdomarna från varje modell. Spara listan så att ni kan arbeta vidare med den vid följande träffar.
- Jämför gärna det ni kommer fram till i den här diskussionen med hur ni beskrev er egen undervisning under träff 1. Börjar ni se tendenser till ett nytt sätt att tänka kring grammatikundervisning? Eller stämmer det ni tänkte då väl överens med det ni ser att forskningen lyfter fram?

Under den här träffen kan det vara bra att ha någon som för anteckningar med alla viktiga saker som ni kommer överens om. Spara anteckningarna någonstans där alla kan komma åt dem.

Loggbok: I loggboken kan du göra en punktlista med saker som du behöver tänka på när du ska genomföra grammatikundervisning. Kanske har du börjat implementera vissa saker i ditt klassrum som det kan vara bra att fundera kring hur de har fungerat och vad du vill fortsätta utveckla. Lista också de idéer du tar med dig ifrån metoderna i kapitel 9.

Träff 4 – klassrumspraktiken

- Alla läser de två avslutande kapitlen i del 2 (kapitel 10–11)

Välj att arbeta praktiskt under den här träffen. Är ni många kan ni dela upp er i mindre grupper, om två tre personer, och varje grupp kan få ansvar för att utveckla undervisning och övningar för olika grammatiska strukturer, till exempel integrerad undervisning i språksociologi om ordbildning, eller integrerad undervisning i skrivundervisning om nominalfraser och så vidare. Gå tillbaka till den lista ni gjorde under träff 3. Har det kanske kommit upp fler idéer om vilken grammatikkunskap som skulle kunna integreras i olika ämnen. Lägg till dem till listan och välj vilka teman ni vill arbeta med att utveckla undervisning om.

Följ de modeller för undervisning och övningar som finns i kapitel 10 och 11 och gör er planeringen baklänges. Avsluta träffen med att redovisa och diskutera de undervisningsförslag och övningar som ni utvecklat.

Allra sist på träffen bestämmer ni om några kan tänka sig att pröva era undervisningsupplägg och redovisa sina upplevelser av dem vid en träff.

Testa i klassrum: För de som ska testa undervisningsupplägg i sina klassrum kan det vara bra att också samla på sig material som kan användas för redovisning och diskussion vid ett redovisningstillfälle. Material kan till exempel vara elevtexter, foton av tavlan, elevers lösningar på övningar, inspelade diskussioner, utgångsbiljetter eller reflektioner som elever skrivit, egna anteckningar under och efter undervisningen.

Loggbok: Använd gärna din loggbok för att anteckna det du vill komma ihåg från dina kollegors redovisningar under den här träffen. Ofta kan dessutom praktiskt arbete som det ni genomfört vid den här träffen föda fler idéer än man hinner arbeta med under träffen. Använd din loggbok för att skriva ner dina idéer. Reflektera också över hur ditt tänkande kring grammatikundervisning förändrats. Titta tillbaka på dina tidigare anteckningar och se om du tänker på något annat sätt nu.

Redovisningstillfälle

Ge er tid att ha ett redovisnings- och diskussionstillfälle. Vid detta tillfälle redovisar de som prövat några av de undervisningsupplägg ni utvecklade under träff 4. Om ni inte vill ha det allt för tätt inpå träff 4 så går det bra att lägga in det efter träff 5. Då kommer redovisningen efter att ni har läst del 3 av boken.

När ni redovisar ska ni berätta hur undervisningsförslagen har fungerat i klassrummet. Ofta har man efter genomförd undervisning tankar om vad man behöver förändra eller utveckla för att undervisningen ska fungera ännu bättre. Ta med även det i redovisningen. Berätta om elevernas reaktioner och om det har genomförts någon formativ eller summativ bedömning kan elevernas lärande också utvärderas.

Gör gärna dessa presentationer i något presentationsprogram och visa i presentationen hur till exempel elevtexter utvecklats. Har undervisningen varit integrerad i skrivundervisning och elever haft möjlighet att bearbeta sina texter kan det vara bra att titta på hur texten såg ut före bearbetning och vad eleverna gjorde med texterna när de bearbetade den efter undervisningen.

Det är viktigt att ni efter varje redovisning tar tid till att diskutera för- och nackdelar med den genomförda undervisningen. Vad har fungerat och vad har inte fungerat? Hur har eleverna tagit till sig metaspråk och hur har de deltagit i diskussioner? Tänk tillsammans vilka förändringar som kan behöva göras för att få undervisningen att fungera bättre. Ni har vid tidigare träffar tagit fram en del gemensamma utgångspunkter för vad ni vill uppnå med grammatikundervisningen; hur väl svarar den genomförda undervisningen mot de principerna?

Träff 5 – grammatikkunskaper i läromedel

- Alla läser del 3 (kapitel 12–16). De tre sista kapitlen (14–16) kan fördelas i gruppen så att vissa läser något av dem lite mer intensivt och de övriga kapitlen extensivt.
- Till den här träffen behöver ni ha med er de grammatikböcker eller läromedel i svenska som finns och används på skolan.

I den här delen av boken diskuteras dels den grammatiska terminologin och hur den kan förändras, dels hur missuppfattningar kring grammatikens linjära och hierarkiska system kan försvåra inläring av grammatikkunskaper.

Börja den här träffen med att lägga ungefär 20 minuter på att gemensamt diskutera de två första kapitlen i boken. Dela därefter in er i grupper så att de som läst samma kapitel av kapitlen 14–16 sitter tillsammans.

Kapitel 12 och 13: Förutsättningar för grammatisk terminologi i skolan

- Fundera tillsammans över den tröghet som finns i skolan för att förändra vilken grammatisk terminologi som lärs ut. Vad innebär det för er undervisning? Vilka termer fick ni lärare er när ni läste grammatikkurser på universitetet? Vilka termer har förändrats sedan ni gick i skolan?
- Fundera tillsammans över om det för er undervisning fungerar bäst att prata om meta-koncept eller om tröskelbegrepp? Vilka begrepp tänker ni kan ha dessa funktioner för era elever?

Kapitel 14–16: Läromedelsanalys

I dessa kapitel ges lite olika perspektiv på grammatik och gruppernas uppgift är nu att analysera skolans läromedel ur de perspektiv som deras kapitel tar upp. Lägg ungefär hälften av träffens kvarvarande tid, cirka 40–45 minuter, på att genomföra analysen. Använd resten av tiden till att redovisa för varandra och diskutera era resultat.

- **Kapitel 14** handlar om grammatikens hierarkiska relationer, framför allt för fraser och satser. Titta på hur läromedlen visar på dessa hierarkiska strukturer. Diskutera vad ni eventuellt behöver komplettera med i undervisningen för att grammatikens hierarkiska struktur ska bli tydlig i klassrummet.
- **Kapitel 15** handlar om hur ord kategoriseras i olika grupper (klasser) och förutsättningarna för den sorteringen. Hur framgår det i läromedlen vilka premisser som placerar in ett ord i en ordklass? Diskutera vad som kan vara problematiskt med ordklassindelning som bara görs utifrån betydelse. Varför tänker ni att elever också behöver förstå ordklasser utifrån form- och funktionskriterier? Vad behöver ni eventuellt komplettera med i undervisningen för att eleverna ska förstå klassificeringen av ord i ordklasser?
- **Kapitel 16** handlar om relationen mellan satsled och introducerar begreppet *valens*. Titta på hur läromedlen introducerar satsled och jämför med det sägs i kapitlet. Fundera över hur läromedlen kopplar ihop satsleden med ordföljd och formellt skriftspråk? Vad behöver ni eventuellt komplettera med i undervisningen för att eleverna ska förstå svenskans ordföljd och normeringen kring detta i skriftspråk?

Avsluta träffen med att gemensamt komma överens om några principer för hur ni ska arbeta med era elevers grammatiska förståelse. Vad behöver era elever ha förstått om grammatikens linjära respektive hierarkiska system? Ska ni undervisa om ordklasser och i så fall vilka? Eller ska ni undervisa om hur man kan sortera ord och på vilka villkor som en sådan sortering kan göras?

Hur ska ni arbeta med satsled och ordföljd? Och hur ska ni hjälpa era elever att införliva grammatikkunskaper i sin förståelse för formalitet i skriftspråk?

Under den här träffen kan det vara bra att ha någon som för anteckningar med alla viktiga saker som ni kommer överens om. Spara anteckningarna någonstans där alla kan komma åt dem.

Loggbok: Det kan finnas grammatisk terminologi som du känner att du behöver lära om. Använd då loggboken till att anteckna termer du vill lära dig. Skriv gärna ner deras betydelse och funktion, och kanske också språkexempel där termen skulle kunna användas för att analysera språket. Funder över din egen undervisning i relation till det som har diskuterats om grammatik under träffen.

Träff 6 – undervisningsskisserna

- Alla läser del 4 (kapitel 17–19) och slutordet

De här kapitlen har ni läst förut men nu har ni också med er de teorier som ligger till grund för de undervisningsförslag som ges i del 4. Gå tillbaka till era anteckningar från första träffen och se om ni nu tänker på något annat sätt om de här undervisningsförslagen. Lägg ungefär halva tiden på detta.

Som avslutning är det dags att samla ihop era tankar kring grammatikundervisning. Börja med att lista vad som har varit viktigt för er att upptäcka och tänka kring grammatikundervisning. Dra sedan upp de riktlinjer ni vill arbeta utifrån. När ska ni ha grammatikundervisning och vilken slags grammatikundervisning ska ni ha? Vad ska ni undervisa om och när ska ni undervisa om det? Ska ni göra på samma sätt i alla klasser? I vilken ordning ska ni lära ut de olika grammatiska strukturerna? Vilka grammatiska strukturer är lämpligt att integrera för er och i vilka ämnesområden? Behöver ni arbeta vidare med att utveckla mer undervisning? När ska ni ha moment och vad är det för grammatikkunskaper ni då ska samla ihop och fördjupa?

Vad har ni lyckats med? Vad har ni kvar? Gör en plan för ert fortsatta utvecklingsarbete.

Loggbok: Fortsätt gärna använda loggboken som en personlig tankebok för att utveckla din grammatikundervisning. Här kan du skriva ner förslag och idéer som du tänker att du kan fortsätta utveckla. Idéer kan ofta komma medan man undervisar och då kan det vara bra att skriva ner några punkter för att komma ihåg vad man tänkte så att man kan arbeta vidare med detta nästa gång man ska genomföra liknande undervisning.

Fortsatt arbete

Efter ett sådant här arbete är det lätt att alla går tillbaka till sina klassrum och glider tillbaka i sina vanliga banor för grammatikundervisningen. Därför kan det vara viktigt att ni fortsätter att återkomma till att diskutera grammatikundervisningen med jämna mellanrum. Hjälp varandra att fortsätta utveckla undervisningsupplägg och övningar. Om någon har en idé för att integrerar grammatik i ett moment, så kan ni lägga tid på ett möte för att tillsammans tänka kring hur ni skulle kunna göra. Det innebär i princip att ni upprepar träff 4.

Ni kan också göra gemensamma undervisningsupplägg för grammatikmoment. Tänk då på att dessa behöver anpassas efter vilken grammatik era elever eventuellt har mött integrerat i tidigare undervisning.

Dela ofta undervisningsupplägg som ni har provat med varandra. Ge tid till någon på ett möte att berätta om undervisning hen har genomfört. Om undervisningen gått bra så kan ni tillsammans diskutera hur samma undervisning skulle kunna anpassas till andra grupper. Om undervisningen inte gått bra så kan ni tillsammans fundera över hur undervisningen skulle kunna utvecklas för att fungera.

Repetition

Träffarna ovan är tänkta att starta upp ett förändringsarbete med grammatikundervisningen i svenskämnet. När ett ämneslag har arbetat sig igenom boken *Grammatikdidaktik – teori och praktik i svenskämnet* kan det vara lätt att glida tillbaka in i gamla vanor. Framför allt gäller detta om ni arbetar mycket ensamma i era klassrum och har mycket att göra. Då kan det vara svårt att hitta tid för att utveckla sin grammatikundervisning på det sätt som ni vill. För att upprätthålla viljan till förändring i ämnesgruppen och fortsätta ta hjälp av varandra kan ni fortsätta att med jämna mellanrum ha träffar där ni pratar grammatik. Ni behöver kanske inte lägga ett helt möte på detta utan kan välja att använda halva mötet till att hålla arbetet med grammatikundervisningen igång. Här kommer tre förslag på vad man kan göra under sådana här repetitions- och inspirationsträffar.

- Någon som på något sätt förändrat sitt arbete med grammatik i sitt klassrum kan redovisa sitt upplägg och få det diskuterat i ämnesgruppen.
- Ta fram alla de dokument ni sparade under arbetet med boken och gå igenom dem för att påminna er om vad ni tänkte och sa då. Kanske behöver ni arkivera något dokument, fylla på i något annat och starta ett nytt för era nya tankar.
- Några av de som skrev loggbok under arbetet kan gå igenom sina loggböcker och göra korta presentationer (max 5 minuter) om hur deras tankar kring grammatikdidaktik förändrades under ert arbete. De kan avsluta sina presentationer med att reflektera över vad de fortfarande behöver arbeta med och om det var något som läsningen av loggboken påminde dem om och som de glömt av att de tänkt. När presentationerna är gjorda så kan ni gemensamt diskutera vad de aktualiserade att ni behöver arbeta vidare med, både som enskilda lärare och som ämnesgrupp vad det gäller grammatikdidaktik.

Anja Malmberg och Maia Andréasson

Åkulla och Lyckeberga, december 2024